

творити персоніфікований внесок конкретних осіб у процесі формування та розвитку української журналістики та у сукупності з іншими масштабними проектами Науково-дослідного інституту пресознавства (зокрема багатотомним історико-бібліографічним дослідженням «Українська преса в Україні та світі ХІХ—ХХ ст.») сформуванню цілісної картини історії досліджуваної журналістики від її зародження до сьогодення.

Марія Процик-Кульчицька

УКРАЇНСЬКІ МИТЦІ У ПРЕСОЗНАВСТВІ: ПРОБЛЕМИ БІОГРАФУВАННЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Розглянуто дві головні проблеми біографування митців, що брали участь у випуску національної преси. Перша проблема — визначення критеріїв добору відповідних персоналій, друга — використання для написання біографічних матеріалів про цих осіб належної джерельної бази.

Ключові слова: *біографістика, довідкова література, біобібліографічний словник, художник, графік, фотограф.*

Рассмотрены две главные проблемы биографирования деятелей искусства, участвовавших в выпуске национальной прессы. Первая проблема — определение критериев отбора соответствующих персоналий, вторая — привлечение к написанию биографических материалов об этих лицах надлежащей источниковой базы.

Ключевые слова: *биографика, справочная литература, биобиблиографический словарь, художник, график, фотограф.*

Two major problems of composing biographies of the artists who participated in the production of the national press have been studied. The first problem is defining the criteria for the selection of appropriate personalities, and the second one — using the adequate source base for writing a biographical materials about these individuals.

Key words: *biographical, reference literature, biobibliographical dictionary, painter, graphic artist, photographer.*

У посттоталітарні десятиліття виразно виявився новий підхід до дослідження біографії людини й до оцінювання значення особи для розвитку окремих суспільних галузей і країни в цілому. Наукові праці цього напрямку часто є, як на цьому акцентують науковці,

боротьбою за «право на біографію» [8, с. 425], своєрідним виявом протесту проти донедавна усталеного «нехтування вітчизняною історичною наукою... людською індивідуальністю, приватним життям творців історії» [7, с. 349], бунтом проти «відомої однобокості й часто брехливості висвітлення історичного процесу в радянське сімдесятиліття» [7, с. 15]. Особливо актуальними подібні дослідження є в сучасній Україні, оскільки досі історичні обставини не склалися сприятливо для створення фундаментальних довідково-біографічних видань — таких, які виходять у світ в багатьох європейських країнах (як-от «Біографічний лексикон» в Австрії чи «Польський біографічний словник»). Вітчизняна біографістика намагається надолужити це, прагне охопити всі царини суспільного життя через висвітлення їх розвитку крізь призму людських доль, визнаючи, що «біографія як феномен соціокультурного буття людства була й залишається однією із основоположних фундаментальних підвалин життя та його осмислення / творення індивідом» [5, с. 465]. Перед українськими науковцями в цьому контексті відкриваються особливо широкі перспективи, оскільки належить заповнити величезні лакуни — мало або й цілковито не досліджених постатей вітчизняної історії.

В останні роки світ побачило чимало видань, в яких основний фактологічний матеріал становлять біографічні довідки. Це переважно довідкова література — енциклопедії, словники, довідники, підготовлені найчастіше за галузевим або регіональним принципом. Одним із найбільш помітних є «Українська журналістика в іменах» (далі — «УЖІ») — матеріали до енциклопедичного словника, опубліковані впродовж 1994—2013 рр. у 20 випусках, що охоплюють загалом відомості про близько п'ять тисяч осіб. Однак із плином часу та появою великої кількості нових видань і праць, які слугують джерелами для довідникової літератури такого характеру, визріла необхідність суттєвого доповнення та оновлення матеріалу. Нове видання, робота над яким саме триває у Науково-дослідному інституті пресознавства, вміщуватиме значно більшу кількість персоналій, а також вирізнятиметься вищою довідковою цінністю, повнотою опублікованих біографій.

Під час опрацювання зібраного матеріалу виникає чимало дискусійних моментів, які потребують вирішення. Окрім актуальних у

процесі підготовки будь-якого біобібліографічного довідкового видання універсальних проблем, що стосуються принципу формування окремих випусків, визначення основних критеріїв відбору персоналій (таких як національність, період діяльності особи та ін.), а також структури біографічної статті й способу добору фактів тощо, у контексті опрацювання біографій осіб, дотичних до пресовидавничої справи, виникає кілька специфічних концептуальних питань. Ці питання спричинені насамперед особливостями галузі, що тісно переплітається з іншими суспільними сферами — літературою, мистецтвом, політикою тощо, а також дотеперішнім станом розроблення відповідної проблематики в національному пресознавстві.

Отже, першою важливою проблемою є формування відповідної бази даних імен, на основі якої у подальшому відбуватиметься написання чи доповнення біобібліографічних статей. Очевидно, що видання вміщуватиме біографії не лише журналістів, а й представників суміжних із журналістикою царин. Досвід підготовки «УЖІ» засвідчив, що, крім біобібліографічних статей «про багатьох відомих, малознаних і забутих українських журналістів, редакторів та видавців» [1, с. 3], як зазначено в передмові до першого випуску «УЖІ» п. н. «Від видавців», у словнику необхідно публікувати (що, зрештою, й було зроблено) і життєписи діячів інших суспільних галузей — літератури, науки, мистецтва тощо, які мали певний статус до пресовидавничої справи. Логічно, що біобібліографічна стаття про особу, яка не була суто журналістом, але співпрацювала з періодичними виданнями, матиме свою специфіку — «акцентування на професійній діяльності і виправдана стислість інформації, що стосується аналізу інших сторін — творчої (не журналістського характеру), громадської, політичної і т. п.» [3, с. 80]. Часто в таких випадках журналістська робота особи і її співпраця з пресою є саме тією цариною реалізації людини, яка висвітлена недостатньо й побіжно. Отож найважливішим завданням укладачів словника є збір, верифікація та публікація біографічних відомостей про осіб, тією чи іншою мірою пов'язаних із журналістським середовищем.

З-поміж широкого кола представників творчих (і не лише творчих) професій, задіяних у журналістській і видавничій сферах, виникає потреба зосередити увагу на бібліографуванні представників мистецтва, оскільки вони становлять помітну частину всіх діячів

цієї царини, а також з огляду на те, що саме цей аспект їхніх біографій недостатньо вивчений. У статті йтиметься насамперед про художників-графіків, зокрема карикатуристів, фотографів (логічно, що вести мову про діячів таких мистецьких сфер, як архітектура, живопис, театр, музика, скульптура, циркове мистецтво, в нашому контексті є значно менше підстав). Розглядаючи специфіку співпраці митців із періодичними виданнями і результат цієї співтворчості впродовж усієї історії розвитку преси, можемо виокремити кілька груп людей, які в різний спосіб долучалися до випуску періодичних видань.

Перша група — це власне художники, твори яких вміщувалися на сторінках преси, найчастіше журналів. На початках це були, як правило, репродукції картин відомих майстрів, часто вже покійних (як-от Т. Шевченко, І. Рєпін). Такі твори з'явилися за обставин, ніяк не пов'язаних із випуском преси, тому й їх авторів — цілком очевидно — нема підстав трактувати як співробітників видань. Із часом, як наслідок дедалі ширших можливостей поліграфічної галузі, тобто вже на початку ХХ ст., художників, насамперед — графіків, щораз частіше запрошували до безпосередньої участі у виданнях — здебільшого їм замовляли розроблення графічної концепції газети чи журналу, створення логотипа видання, оформлення журнальної обкладинки тощо. Таким чином художники вже ставали членами редакційних колегій, активними співробітниками преси. Дослідження фактів співпраці митців із пресою того часу пов'язане з певними труднощами, оскільки на цьому етапі досить частими були випадки, коли авторів проекту обкладинок, логотипів та інших елементів оформлення не вказували у самому виданні. Відповідні відомості можна віднайти в матеріалах про історію й розвиток видання, що публікувалися з приводу певних ювілейних дат у цьому ж часописі, або на основі архівних матеріалів, листування, спогадів тощо. Приблизно від 20-х рр. ХХ ст. художники-графіки стали активними творцями преси поряд із журналістами, оскільки видання цього періоду стали вміщувати, крім суто оздоблювальних, «прикрашальних» елементів, чимало ілюстрацій, що мали змістове й інформаційне навантаження, — рисунків різного характеру, зокрема технічних, карикатур тощо.

Як приклад у цьому контексті можна навести науково-популярний журнал «Життя і Знання», що виходив у Львові впродовж

1927—1939 рр. і був, без перебільшення, багато ілюстрованим. До участі у випуску часопису, як зазначала редакція, залучено найкращих митців, серед яких — Павло Ковжун, Петро Холодний-старший і Петро Холодний-молодший. До 1938 р. видання виходило з обкладинкою авторства Миколи Бутовича, а 1939 р. графічне оформлення обкладинки виконав Святослав Гординський. Редакція у своїх матеріалах неодноразово акцентувала співпрацю з «артистичними колами», надавала аспекту ілюстрування й загального вигляду журналу значної ваги. Зі зміною від ч. 1 за 1939 р. графічного оформлення обкладинки редакція вмістила замітку «Наша обкладинка» з детальним описом її нового вирішення: «Відповідно до змісту журналу, що описує багато подій і річей у кожному числі, складена й обкладинка з різноманітних вривків. Посередині на тлі св. Софії в Києві український лицар із княжих часів, що стоїть на сторожі української культури. Обрямування творять, починаючи зліва згори: вежа Волоської церкви у Львові. Козацький полковник з перначем в історичному одязі, новочасна протилетунська гармата, корабель, палата Веккіо у Фльоренції — зразок італійського будівництва, двогорбий верблюд з Монголії, індійське божество Шіва, славна похила вежа в Пізі із XII. ст. і літак. Таке зіставлення зображує ту різноманітність з різних ділянок культури і знання, в сучасному й минулому, яким присвячений журнал» [6].

Надання вагомої значущості зображенню у пресі особливо помітно на прикладі сатирично-гумористичних видань, на шпальтах яких сатиричні рисунки займали чималу площу й передавали важливі відомості нарівні з текстом. Графіки й художники-карикатуристи, які творили на замовлення редакції, часто належали до редколегій, тому інформацію про них, безперечно, належить подати в словнику журналістів і видавців. У Галичині, зокрема, це були художники Микола Бутович, Яків Гніздовський, Павло Ковжун, Яків Струхманчук та ін. Едвард Козак, один із найбільш талановитих карикатуристів, вирізнявся «найсильнішим сатиричним пером» [9, с. 86], а також умінням «оцінити людей і події з позиції здорового глузду, підмітити найхарактерніші риси політиків, гротесково відтворити ту чи іншу подію суспільно-політичного життя» [9, с. 67]. Відзначимо, що він був однаково переконливий у будь-якому з сатирично-гумористичних жанрів.

Наступну групу митців, що долучалися до національного пресовидання, становлять фотографи, які в перші десятиліття випуску преси, так само, як і художники, не завжди були активними учасниками видавничого процесу. На початках фотоматеріали використовувалися для ілюстрації публікацій, авторство таких світлин переважно не вказувалося. Згодом фотографи були безпосередньо задіяні в роботі редакційних колективів, ставали кореспондентами, а їхні фотографії не лише доповнювали текстові матеріали, а й часто виступали самостійними публікаціями. Отже, авторів такого типу публікацій — фотокореспондентів — ми можемо зараховувати до грона творців преси.

Із плином часу ситуація стала змінюватися з точністю до навпаки: на сучасному етапі щораз менше видань співпрацюють із фотографами, використовуючи для ілюстрування своїх матеріалів загальнодоступні світлини з Інтернету. У цьому разі авторів таких фотографій немає підстав зараховувати до когорти співробітників пресових видань.

Окремо треба сказати про художніх і технічних редакторів, які постійно виконували функцію оформлення видання, рутинну роботу з розміщення текстового й зображального матеріалу в кожному випуску газети чи журналу. Видається доцільним визначати приналежність людей цих спеціальностей до журналістів і видавців у кожному випадку індивідуально, залежно від того, наскільки творча складова в цій роботі переважала над суто технічною.

Ведучи мову про зображення в пресі, авторами яких були художники (графіки, гравери), фотографи та митці іншої спеціалізації, варто згадати й той факт, що серед усього розмаїття жанрів журналістської творчості є низка жанрів, що стосуються виключно зображальних матеріалів. Візуальна інформація передається через використання фотографій, малюнків, карт, схем, графіків тощо; деякі з них за своєю функцією є рівноцінні з текстовими жанрами журналістики, тобто цілком самодостатні й не потребують текстового пояснення. Так, до головних інформаційних жанрів фотожурналістики належать: фотозамітка, розширена фотозамітка, фотозвинувачення, фоторепортаж, фотокореспонденція інформаційного виду, до аналітичних — фотокореспонденція, фотофельетон аналітичного виду; подекуди виокремлюють ще фотокоментар і фотоогляд.

Окремо варто розглядати, за твердженням Бориса Чернякова, ще «художньо-публіцистичну підгрупу жанрів», а саме — фотонарис, фотозамальовку, фотофейлетон [10, с. 55]. Зображальні сатирично-гумористичні жанри охоплюють сатиричний малюнок, карикатуру, шарж, комікс та фотокомікс [4, с. 31—32].

Друга велика проблема, пов'язана з біографуванням митців, — це пошук і вибір відповідної літератури для написання біобібліографічних статей, або, іншими словами, формування достатньої джерельної бази.

Основою для відповідного дослідження слугує авторитетна довідкова література, насамперед енциклопедії та довідники. Окрім універсальних енциклопедій (Енциклопедія Українознавства, Енциклопедія Сучасної України, Енциклопедія Української Діаспори, а також, в окремих випадках, радянські енциклопедичні видання, які детально розглядати немає змісту), для накопичення біобібліографічних матеріалів про українських митців, що працювали в українській пресі, такими «стовпами» є енциклопедія «Історія українського мистецтва» в 6 т., «Словник художників України» (1973), довідники «Митці України» (1992) та «Мистецтво України» (1997), перший і єдиний том енциклопедії «Мистецтво України» (1997), а також енциклопедичний довідник «Художники України» (2006). Остання велика праця у цій царині — п'ятитомне видання Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України «Історія українського мистецтва» (2006—2011). Надзвичайно вагомим має стати й проект цієї ж інституції п. н. «Словник художників України», перший том якого заплановано присвятити майстрам образотворчого мистецтва. Ці видання окремі дослідники називають узагальнюючими, оскільки вони «увібрали досвід і матеріали попередніх різноманітних довідкових біографічних видань про митців і мистецтвознавчих досліджень» [2, с. 361].

Відомості про життя й діяльність українських митців на еміграції містять перший випуск довідника «Мистецтво української діаспори: Повернуті імена» (Київ, 1998) та бібліографічний покажчик Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка «Українські митці поза Батьківщиною» (Харків, 2001). Серед найновіших видань із цього питання — праця Володимира Стасенка «Спадкоємці першодрукаря: словник митців випускників та викладачів кафедри графіки Української академії друкарства» (Львів, 2010).

Великий обсяг інформації можна почерпнути також із регіональних енциклопедій, біографічних довідників і словників, більшість із яких — універсального характеру. Серед таких видань — «Визначні постаті Тернопілля» (Київ, 2003), «Енциклопедія Коломийщини» (Коломия, 1996, 1998, 2000), «Енциклопедія Львова» (Львів, 2007—2013), «Енциклопедія Сумщини» (Суми, 1999), «Івано-Франківськ» (Івано-Франківськ, 2010), Пашук І. «Літературно-красознавча енциклопедія Рівненщини» (Рівне, 2005), Пелипейко І. «Косів: люди і долі» (Косів, 2001), Перебийніс Г. «Відомі люди Маловисківщини» (Кіровоград, 2006), «Полтавщина» (Київ, 1992), «Тернопільський Енциклопедичний Словник» (Тернопіль, 2004), Черняков Б. «Біо-бібліографічні матеріали для енциклопедичного довідника “Сумщина в іменах”» (Київ, 2004). Важливими є й відомості, опубліковані в довідниках типу «Хто є хто», що вийшли друком у Києві: «Хто є хто на Вінниччині» (2002), «Хто є хто на Житомирщині» (2001), «Хто є хто на Івано-Франківщині» (2002), «Хто є хто на Миколаївщині» (2005), «Хто є хто на Полтавщині» (2003), «Хто є хто на Рівненщині» (2003), «Хто є хто на Сумщині» (2005), «Хто є хто на Хмельниччині» (2003). З видань цієї категорії, які містять біографії діячів мистецтва, належить виокремити такі позиції: Богайчук М. «Література і мистецтво Буковини в іменах» (Чернівці, 2005), Медведик П. «Літературно-мистецька та наукова Борщівщина» (Літопис Борщівщини. — Борщів, 2000. — Вип. 9), Медведик П. «Літературно-мистецька та наукова Зборівщина» (Тернопіль, 1998), Хома В. «Літературно-мистецька Козівщина» (Тернопіль, 2003).

Окремо належить згадати й про зарубіжні видання, які можуть слугувати джерелом для доповнення відомостей про українських митців, зокрема польські довідники. Насамперед це тритомне видання «Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających: malarze, rzeźbiarze, graficy» (Вроцлав, 1971, 1975, 1979), його продовження — томи 4—8 — «Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.): malarze, rzeźbiarze, graficy» (Вроцлав, 1986, 1993, 1998, 2003, 2007), а також праця за редакцією Юліуша Розміловського «Udział Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich w życiu naukowym i kulturalnym Poznania i Wielkopolski: biogramy i wspomnienia» (Познань, 2007).

Для того, щоб видання відповідало вимозі інформативності, мало високу довідкову цінність, необхідно, аби опубліковані ма-

теріали вирізнялися науковою новизною, доносили до читачів не тільки інформацію, зібрану на основі значного пласту довідкової літератури, а й відомості, отримані внаслідок дослідження та аналізу першоджерел — власне українських газет і журналів. Безперечно, словник повинен вмещувати інформацію про найбільш шанованих і визнаних діячів, однак його вартість — принаймні, такими є наші прагнення і цілі — полягатиме у «відкритті» нових імен, донесенні до читачів нехай часом і скупих та неповних, але нових, раніше ніде не публікованих відомостей. У цьому контексті варто зазначити, що біографії визначних українських митців не до кінця досліджені й не всі факти їхніх життєписів є відомі. Як приклад можна навести такі імена, як Георгій Нарбут, Леонід Перфецький, Опанас Сластюн, Осип Сорохтей, життєві долі яких були предметом розгляду під різними кутами зору, однак ті їх фрагменти, що стосуються роботи в пресі, донині не висвітлені й для загалу залишаються невідомими. Те ж можна сказати й про численних книжкових графіків, які в певний період своєї діяльності співпрацювали з періодичними виданнями, але саме цей аспект їх біографій у літературі належно не висвітлено (до прикладу — кілька прізвищ: Фотій Красицький, Володимир Нерубенко, Василь Перебийніс, Олександр Савченко-Більський).

Найціннішим у виданні завжди є новий матеріал, а у нашому випадку — біографічні матеріали про осіб, діяльність яких досліджена мало або й зовсім не вивчена. Життєвий шлях людей, праця яких пов'язана із пресою, доцільно доповнити на основі самих періодичних видань, вивчених *de visu*, а також спираючись на вже проведені дослідження відповідної періодики. В цьому контексті неоціненними є напрацювання Науково-дослідного інституту пресознавства — як уже опубліковані, так і ті, які ще не побачили світу. Йдеться передусім про історико-бібліографічні дослідження регіональної преси (серед них: Габор В. «Українські часописи Ужгорода (1867—1944 рр.)» (2003), Галушко М. «Українські часописи Станіслава (1879—1944)» (2001), Дроздовська О. «Українські часописи повітових міст Галичини (1865—1939 рр.)» (2001), Павлюк І. «Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917—1939 рр.)» (1997), Романюк М., Галушко М. «Українські часописи Львова» у трьох томах (2001—2003) та про перших три томи видання «Українська преса в Україні та світі XIX—XX ст.»).

На основі останнього із вказаних видань біографії відомих українських діячів було доповнено важливими фактами, що стосуються саме їх співпраці з періодичними виданнями. До прикладу, в надрукованій у виданні анотації київського сатирично-гумористичного журналу «Шершень», що виходив 1906 р., віднаходимо відомості про те, що одним із художників, який брав участь у випуску цього часопису й публікував на його сторінках сатиричні рисунки, був Володимир Різниченко — знаний в українській історії передусім як науковець-геолог. В анотаціях інших пресодруків, що містяться у цьому ж виданні, подано інформацію про те, що відомий вітчизняний художник і графік Микола Самокиш, окрім оформлення книг, співпрацював із журналом «Українська Хата» (Київ, 1909—1914); талановитий скульптор Григорій Кузневич був розробником логотипа українського часопису у США «Гайдамаки» (Нью-Йорк; Трентон, 1908—1918); живописець Іван Северин свого часу виступав «артистичним» редактором літературно-наукового журналу «Будучина» (Львів, 1909) тощо. Ці факти здебільшого невідомі, вони не вказуються у біографіях згаданих діячів, але цінність такої інформації з позиції дослідження української преси є дуже високою.

Отже, в процесі підготовки нового, актуалізованого, біобібліографічного словника діячів пресовидання, поряд із концептуальним визначенням принципів його укладання, принциповим є формування критеріїв добору імен до цієї праці, зокрема з огляду на фах особи та спосіб, у який вона долучалася до видавничої чи журналістської справи. Водночас гостро постає проблема опрацювання матеріалів про діячів, які були пов'язані із пресою не впродовж цілого життя, а тільки в певний його період, або навіть епізодично, серед яких, зокрема, чимало митців різної спеціалізації, — важливо зберегти пам'ять про них і їхній внесок у розвиток видавничої справи, подати вичерпну інформацію саме про цей аспект їхніх біографій, навіть якщо така інформація обмежуватиметься кількома рядками унікальних, ніде раніше не публікованих відомостей. При цьому особливої ваги варто надати максимально повному використанню наявної джерельної бази, доповненню зібраного матеріалу шляхом залучення літератури якомога ширшого спектра — від найновіших енциклопедичних і словникових видань до рідкісних давніх публікацій та рукописних й архівних матеріалів.

1. Від видавців // Українська журналістика в іменах : матеріали до біобібліогр. слов. — Львів, 1994. — Вип. 1. — С. 3—5.
2. Гончаренко М. Біографічні словники художників України: досягнення та можливості / Марія Гончаренко // Українська біографістика : зб. наук. пр. — К., 2010. — Вип. 7. — С. 358—366.
3. Зыков О. П. Биографика журналистики: терминологический аспект / Зыков О. П. // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение. — Адыгейск, 2012. — Вип. 3. — С. 75—81.
4. Карпенко В. О. Жанри журналістики як форми масової комунікації : текст лекції для студентів Інституту журналістики з курсу «Основи професійної комунікації» / В. О. Карпенко. — К., 2002. — 34 с.
5. Ляшко С. Довідкова біографістика в контексті соціогуманітарного знання ХХІ ст. / Світлана Ляшко, Наталя Марченко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — К., 2012. — Вип. 34. — С. 465—476.
6. Наша окладина // Життя і Знання. — 1939. — Ч. 1. — С. 28.
7. Петровская И. Ф. Биографика: Введение в науку и обозрение источников биографических сведений о деятелях России 1801—1917 годов / И. Ф. Петровская. — СПб. : ИД «Петрополис», 2010. — 384 с.
8. Попик В. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / Володимир Попик. — К., 2013. — 520 с.
9. Сніцарчук Л. Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20—30-х рр. ХХ ст.: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості / Лідія В. Сніцарчук. — Львів, 2001. — 240 с.
10. Черняков Б. И. Фотография в изобразительной журналистике. Генезис технических и творческих возможностей : монография / Б. И. Черняков. — К., 1996. — 120 с.

Василь Габор

**НАЦІОНАЛЬНІ СТРЕМЛІННЯ ЗАКАРПАТСЬКИХ УКРАЇНЦІВ:
ПУБЛІКАЦІЇ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА НА СТОРІНКАХ
ЩОДЕННОЇ ГАЗЕТИ «РУСИНЬ» (Ужгород, 1923 р.)**

Досліджено 35 публікацій А. Волошина на сторінках щоденної газети «Русинь» (1923), у яких відображено особливості боротьби закарпатських українців за свої національні та релігійні права і мову перед